

КИРИЧЕНКО В.П.,
доктор історичних наук,
професор

*Дипломатична академія
України
при МЗС України*

ДІКАРЄВ О.І.,
кандидат політичних наук,
старший науковий
співробітник

*Інститут світової
економіки і міжнародних
відносин НАН України*

Структура міждержавних відносин, яка віками була вірним посередником у взаємовідносинах між особою та міжнародною ареною, тепер деформується й все менше відповідає цьому призначенню. Традиційна дипломатія часто не сприймає тенденції довгострокової динаміки соціальних трансформацій із все більш варіативними параметрами, наприклад, такими як зростаючі міграційні потоки, транскордонний рух капіталів та ідей, деградація оточуючого середовища, поширення найбільш "ефективних" видів зброї. Політика вже не планується централізовано, в якомусь одному місці, а є все більше розколотою між різноманітними центрами, координація між якими стає все більш проблематичною.

**ЄВРОПЕЙСЬКІ
РЕГІОНИ ЯК
СИСТЕМО-
УТВОРЮЮЧІ
АКТОРИ
ІНТЕГРАЦІЇ
(скандинавський
досвід)**

Світ знаходиться в пошуках нових типів відносин й нових акторів. Проте, для дослідника важливим є пошук не лише нового, а й аналіз дієвого та пристосованого до реалій політичного процесу в Європі.

Життєдієвими та пластичними акторами в європейській політичній практиці зарекомендували себе регіони, чи єврорегіони (як їх стали називати в час формування основ ЄС). І перед вітчизняною наукою стоїть завдання розробки оптимальної моделі регіональної політики з урахуванням досвіду ЗЄ, ЦСЄ, загальної соціально-економічної стратегії, ресурсного потенціалу, функціональних та правових обставин.

Важливо враховувати, що комплекс неформальних відносин у процесі регіонального співробітництва почав розвиватися в Європі після укладення Римського договору 1957 року, за яким було проголошено створення Європейської економічної співдружності (ЄЕС). Тільки з цього часу регіональні зв'язки починають базуватися на певній легітимній основі, хоча тривалий час все ще без надмірної заформалізованості.

Політологічні доктрини, які пояснювали інтеграційні процеси в ЗЄ до створення ЄС, мали тісну кореляцію з економічними концепціями розвитку регіонів. В найбільш виразній формі ця взаємозалежність різних сфер життя виражена представником неофункціоналістської теорії американським політологом Е. Хаасом. Він розробив або частково вдосконалив модель національної інтеграції, яка передбачає злиття етнічних угруповань в більші організовані та раціоналізовані об'єднання як результат розвитку технологій, поділу праці, утворення єдиних освітніх стандартів. Така модель якраз і була покладена в основу регіональної інтеграції в ЗЄ¹.

Після Люксембурзького компромісу 1966 року, на основі якого національні уряди сконцентрували всю владу ЄС у власних руках, а тим більше після війни 1973 року на Близькому Сході, поняття "інтеграція" у його варіанті, представленому неофункціоналістською доктриною, довгий час не вживалися в науковому дискурсі. Методичною помилкою неофункціоналістів на той час вважалася недооцінка ступеня соціокультурної різниці в поглядах національних еліт країн ЗЄ на створення єдиного економічного та політичного простору ЄС.

Проблема ролі єврорегіонів у інтеграційних процесах вирішується від практики, тобто з урахуванням того, що перші об'єднання прикордонних регіонів склалися ще у 50-ті роки. Їх співпраця започаткувалася у формі асоціацій прикордонних комун. Відповідні асоціації вперше були організовані на кордонах Норвегії, Швеції, Данії та Франції з метою подолання історичних бар'єрів, забезпечен-

ня збалансованого розвитку периферійних регіонів та впорядкування інвестиційної діяльності центру. У наступні три десятиліття транскордонна співпраця розкрила свій інтеграційний потенціал. Тогочасний досвід співпраці прикордонних органів місцевої влади засвідчив, що регіони можуть виконувати і ряд державних функцій у таких сферах, як управління та планування, податкова політика, соціальне забезпечення, освіта, будівництво шляхів, захист довкілля.

Нині можемо стверджувати, що міжрегіональні контакти спроможні виконувати комплексну мобілізаційну роль у суспільних перетвореннях. Вміле використання різноманітних місцевих умов, в тому числі і прикордонних, надає гнучкості здійсненню модернізації стратегії країн Західної Європи (ЗЄ). Проте останнім часом, як слушно зазначає професор Бішопського університету в Канаді І. Мігул, пресинг драматичних перетворень у Центральній та Східній Європі (ЦСЕ), етнонаціональні та конфесійні проблеми в рамках регіональних спільнот ЗЄ, гострота подій, пов'язаних з новими іммігрантами, врешті, перспективи розширення на рубежі ХХ-го і ХХІ-го століть спричинилися до серйозних змін у концептуальних засадах стратегії творення єдиного європейського дому і континентальної ідентичності.

В цих умовах є закономірним твердження, що інтегровану ЗЄ останнім часом дедалі частіше визначають “Європою регіонів”. Очікується, що варіативність регіонального розвитку на континенті буде посилюватися². Разом з тим, існує думка, що європейські регіони у ХХІ столітті можуть успадкувати невирішені політичні проблеми, які накопичилися на кордонах³. Тут можуть генеруватися нові протиріччя, включаючи прикордонні й транскордонні. Адже суходільний кордон країн ЄС складає 10 тис. км., морські кордони – 60 тис. км., а “прикордоння” в цілому формує 22 відсотки території ЄС, де проживає 16 відсотків населення. На відповідній території знаходяться 68 комун Німеччини, 24 – Бельгії, 22 – Франції, по 14 – Греції, Італії, Голландії, 12 – Іспанії, 10 Португалії⁴. Цілком зрозумілим на цьому тлі виглядає той факт, що саме тут потенціал транскордонної і міжрегіональної співпраці починає дедалі активніше реалізуватися у формі єврорегіонів. Під останніми розуміємо територіальні формування у межах юрисдикції національних держав, наділені правами самоврядування.

В Україні помітно бракує порівняльного аналізу політичних ситуацій і перспектив їх розвитку в заданому контексті. Політологічне осмислення цих процесів доцільне з точки зору можливості політичного забезпечення міжнародних та внутрішніх інтересів України.

Взявши курс на західний варіант розвитку, нова держава на перших порах незалежності була змушена поставити у центр загальної стратегії сферу національного суверенітету. Регіональні аспекти трансформаційних процесів часом займали другорядну роль у порівнянні з питаннями збереження громадянського миру та становлення політичної нації у європейському розумінні на цілісних теренах держави. Власне регіональна політика формувалася із запізненням, часто мала ситуаційний характер, обмежувалася реагуванням на ті чи інші колізії. У цьому питанні Україна помітно відстає від країн ЦСЄ, де реформи на державному та регіональному рівнях проводилися паралельно. Певні зрушення прийшлися на другу половину 90-х років під впливом низки факторів, зокрема: зростання регіональних дисбалансів за умов перехідного періоду; проголошення європейського вибору, що вимагає врахування критеріїв і вимог Європейської Ради у питаннях регіонального розвитку; потреби переорієнтації акценту реформування на мікрорівень. Західна політична думка і практичний досвід країн з розвинутою економікою показують важливість оптимізації співвідношення між регіональною, локальною та глобальною конвергенцією.

Україна має серйозну можливість транскордонного розвитку⁵. Проте означений інтеграційний потенціал використовується несповна. Автори розглядають своє дослідження у контексті наукового забезпечення зближення України з ЄС та наближення до критеріїв ЄС на всіх рівнях. При цьому ми поділяємо думку про те, що у вирішенні проблем миру і стабільного розвитку Європи після Другої світової війни ключову роль відіграла відносно конструктивніша політика регіональних установ, інститутів, організацій та асоціацій, які поставили собі за мету активне сприяння загальноєвропейському співробітництву⁶. І вивчення досвіду регіональної співдружності на Півночі Європи в цьому контексті виступає показовим і цікавим, а особливо на основі наукових засад регіоналістики.

Тематика регіонів у світовій політичній думці отримує інституціалізований статус лише з 70-х років. Насамперед, науковці взяли за чітке визначення предмету досліджень та пошук якомога адекватнішого наукового інструментарію. Розуміння регіоналістики як теорії відносин між регіонами знову зазнало змін під впливом практичних реалій. Саме тоді в світовій політології поступово почали модифікуватися уявлення про неї як про дисципліну, яка займається вивченням становлення регіональних колективів, соціумів та процесів, що проходять в світовій політиці та міжнародних відно-

синах. Так піднялася третя хвиля концептуальних пошуків, котра характеризується новою якістю, досягнутою за рахунок повнішого включення глобальної бази знань⁷. Але мета аналітичних зусиль залишається незмінною – теоретичне забезпечення і практичне сприяння будівництву загальноєвропейського регіонального простору з мінімізацією конфліктності. У цей період з'явилися нові регіональні складові: регіони та наддержавні утворення, регіони та інфрадержавні відносини, регіони та регіоналізми – націоналізми. Головна мета досліджень науки про регіони в цей період знову визначається інтеграційною практикою – пошук бази для нового, так званого другого рівня інтеграції.

З'явилась дуже важлива теза про колективні регіональні об'єднання як цілковито нове явище значно вищого порядку у порівнянні з довоєнним періодом. Так, французький вчений Р.Жендарм вважав, що у повоєнні часи розвиток інтеграційних процесів супроводжувався суттєвим розвитком спеціальної “теорії прикордонних регіонів”. Тобто, він визнавав, що практика знову випереджала наукові розробки на ниві регіоналістики. Розвиток такої регіональної співпраці трактується цим дослідником як “прикордонна інтеграція” та “взаємне проникнення з метою утворення нової структури”⁸.

Важливим досягненням науковців стало прояснення дефініцій. Зокрема, була внесена певна ясність відносно того, що таке, зокрема, європейський регіон, який механізм його функціонування є оптимальним тощо. У сучасній практиці країн ЄС регіон трактується як територія держави, котра представляє собою єдність з географічної точки зору та спільноту, в якій існують спадковість, загальні цінності та бажання населення зберігати і розвивати свою історичну самобутність з метою стимулювання культурного, економічного, соціального стабільного розвитку⁹.

Проте практика євро регіональної співпраці виявляється щораз більш різноманітною та повнішою протирич, що штовхає науковців до модифікації своїх підходів, оцінок і висновків.

Вже від теорії до практики йшло розуміння того, що без загальноєвропейського механізму регіонального устрою неможливе повноцінне функціонування конкретного регіону. Автори згодні з тими дослідниками політики ЄС щодо регіонів, котрі висловлюють переконаність у тому, що співробітництво між територіальними спільнотами та органами влади за межами кордонів держав є не тільки закономірним наслідком активних зусиль саме акторів, але й яскравим прикладом підтримки з боку європейських інститутів. Зо-

крема, нам імпонує теза про те, що “співробітництво у прикордонних регіонах завжди розглядалося Європейською Конференцією Міністрів з питань регіонального планування як модель регіонального співробітництва на європейському рівні”, яку слід запроваджувати у політичну та економічну практику.

Те ж саме можна віднести і до ідеї формування цілісного регіонального простору, який охопив би країни Західної Європи (ЗЄ) та ЦСЄ. Впливовий член Європейської Комісії М. Монті подає низку аргументів на користь висновку про те, що для розвитку загальноєвропейського ринку та запровадження справді пропорційного регіонального принципу в ЄС необхідно зменшити формальності до мінімуму через залучення і втілення поняття єдиного простору¹⁰. Закономірною є поява концепції, автори якої на основі переконливих аргументів доводять, що це явище і відповідний процес є одночасно оформленням наднаціональної держави і міжнародного режиму. Для кращого розуміння тут слід умовно співставити нинішній ЄС з національною державою. Це майже безумовно дозволяє одночасно спиратися у дослідженні на модель національної інтеграції та категорії науки про МВ¹¹. Застосування нами цієї концепції власних режимів справді дає можливість дати точнішу картину політичних процесів на всіх рівнях ЄС.

Що стосується прогнозів можливих соціокультурних змін регіональної політики, то вони у політичній думці зазвичай будуються на фундаментальних засадах культурної теорії, в основі якої знаходиться припущення, що прибічники різних способів життя не можуть чекати від інтеграції однакових результатів. Такий підхід притаманний представникам і прибічникам культурницьких позицій. Можливість їх застосування до процесів ЄС розглядається і враховується багатьма європейськими дослідниками. Враховуємо це і ми, будучи прихильниками тези про те, що інституційна система ЄС поєднає різні форми організації, кожній з яких відповідає певний спосіб життя. Тут, щоправда, важливо враховувати положення американських дослідників, що порушення балансу способів життя може не тільки змінити структуру ЄС, а й за певних умов зруйнувати її.

Як і в інших випадках, випадки практичного дисбалансу постійно підштовхують політологів до нових концептуальних пошуків. Та й загалом ми вважаємо, що саме суперечлива практика наприкінці ХХ – го століття спричинила нову хвилю ренесансу регіоналістики в Європі¹². Навіть у Російській Федерації, де так звана офіційна політична думка сприймає європейську інтеграцію щонайменше

стримано, помітили “гуманізацію” зарубіжної регіоналістики. А вже дедалі помітніше головним предметом цієї дисципліни стає людина.

Важко заперечувати, що утворення єдиної європейської регіональної зони покликане сприяти інтересам громадян. Про це, зокрема, писав і французький історик Ф.Бродель у своїх дослідженнях матеріальних аспектів цивілізації у просторових вимірах. Одним з перших він заговорив не про світ, а світи, а також про комплексність, взаємозалежність і конкуренцію цих світів, під якими він, насамперед, розуміє економічні реальності. За Ф.Броделем, “світ – економіка” є частиною Всесвіту. Для нього економіка – самостійний терен планети, здатний загалом бути самодостатнім, такий, якому його внутрішні зв'язки й обміни надають певної органічної єдності¹³. Філософію світів-економік, на погляд багатьох політиків ЄС, найбільш виразно моделюють єврорегіони.

Загалом же, концептуально дослідницька структура сучасної регіоналістики включає в себе сукупність певних позицій і складових. Серед них такі: уточнення ролі і перспектив політичних акторів, зокрема, партій, груп, інститутів, а також спеціалізованих органів, включаючи Європейську Регіональну Асамблею (АРЄ); системне осмислення явищ регіонального суспільного життя як на рівні аналізу конкретних подій, так і теоретичного узагальнення (доктрина “периферійних полюсів”, теорії “регіональних ядер” та співробітництва між прикордонними регіонами по типу “Піренейського міні – ЄС”, який складається з семи регіонів Іспанії та Франції; вибір інструментарію та системи, шкали, типології оцінки явищ, процесів, пов'язаних з регіональним будівництвом і регіональними структурами, наприклад, великих європейських регіональних політичних чи економічних утворень, на взірць Атлантичної асоціації торгово-промислових палат, ефективність та діяльність якої підтверджується суттєвим сприянням будівництву швидкісних магістралей; узгодження матеріалів, положень і висновків академічного та практичного характеру.

Складність проблем підвищує інтерес політологів до їх публічного обговорення на міжнародних форумах. Країни ЦСЄ, на відміну від України, одразу ж після “оксамитових революцій” 1989 р. включилися в таку діяльність як на науковому, так і практичному рівні. Так, на зустрічі у Котбусі 10 червня 1991 р. взяли участь представники місцевих органів самоуправління із регіонів Польщі та Чехословаччини. Завдяки цьому їм вдалося заручитися підтримкою членами ЄС ідеї активізації прикордонного співробітництва між країнами ЗЄ та

ЦСЄ¹⁴. Відтак, прийнята через рік керівниками Вишеградської групи декларація про сприяння прикордонному співробітництву в межах групи включала в себе реальну перспективу повноправного включення у загальноєвропейський процес. Цій ідеї слугувало і створення Асоціація вільної торгівлі країн Центральної Європи (ЦСАВТ) переважно з метою посиленої підготовки до оформлення повноправного членства в ЄС¹⁵.

Суперечності розширення суттєво позначилися на позиції зарубіжної політичної думки. Де-факто, Європа нею вже не подається як нейтральне географічне поняття. В основному вона підноситься як своєрідний політичний, ідеологічний і навіть цивілізаційний фантом. Наголошується, що за місце в такому варіанті Європи якраз і йде боротьба. У цьому контексті розглядаємо тезу одного з вітчизняних політологів про те, що сучасний рівень науки дозволяє сформулювати гуманістичну концепцію межової комунікативності, заснованої на мистецтві використання “географічного розуму” для вирішення глобальних та регіональних геополітичних проблем. У таких працях інша ключова ідея подається так: у маргінальних процесах регіонів народжується нова епоха¹⁶.

На погляд авторів, складнощі її народження підвищують значимість наукового забезпечення. Тим часом, реакція політиків на відповідні наукові дослідження регіоналістів у межах ЄС традиційно буває і стриманою, і зваженою, і обережною. Однак вона ніколи не набуває ознак упередженого заперечення на принципах ідеологізмів. Наслідком саме наукових розробок і рекомендацій, спрямованих на забезпечення стабільного розвитку ЄС, стало те, що соціальна політика з середини 90-х років Союзу дедалі очевидніше характеризується переміщенням акценту в політиці соціальної солідарності з пасивних елементів на активні. Тобто, пасивні програми соціального захисту (допомога по безробіттю, програми довгострокового виходу на пенсію) поетапно обмежувалися, а активні (професійна підготовка, дотації підприємцям) отримували всіляку підтримку. Пропорційність активного та пасивного елементів і по країнах ЄС суттєво розрізняється. Враховується і досвід Швеції, де поширені активні програми (на них приходилися 54 відсотки державних витрат)¹⁷, і країн з менш вираженими соціальними аспектами економічної політики.

Оскільки нами досліджуються політологічні проблеми, для авторів важливим є саме акцент на поведінці акторів регіональної співпраці. Автори у цьому аспекті поділяють погляди Г.Аванесової на сутність політичного виміру в дослідженні регіонів, а саме: про необхідність

аналізу державно-адміністративного поділу та здатності локальної спільноти до соціальної самоорганізації й політичної інтеграції¹⁸.

Пізнати політику як підсистему суспільних відносин можна тоді, коли враховується еволюція соціальної системи в цілому. Розвиток країн Європи у зв'язку з географічною компактністю територій протягом всієї історії європейської цивілізації проходив з високою кореляцією. Неспівпадіння “швидкостей” розвитку сусідніх країн при вирішенні прикордонних питань нівелювалося. На європейському заході практично немає розривів між основними промисловими регіональними центрами. Разом вони складають комплекс, де виробляється лівова частка промислової продукції ЄС.

На слушну думку російського політолога Г. Аванесової, вимушена політика “підтягування” слабкіших, базована на переосмисленні трагічних наслідків карального ухилу правових рішень Версальської конференції 1919 року, зробила значний вклад у розроблення економічного механізму взаємовідносин промислових центрів з відсталими регіонами в країнах ЗЄ. Проте, слід зазначити, що й розвинуті країни ЗЄ на цьому шляху наштовхнулися на суттєві перешкоди, попри відносно високий рівень загального теоретичного забезпечення на економічній ниві. Численні спроби західних науковців розробити оптимальні концептуальні засади формування суто економічних програм регіонального розвитку, зокрема, гальмувалися системними розходженнями між різними державами. Закономірно, що перші цілеспрямовані заходи на ниві економічної модернізації та інтеграції регіонів здійснювалися в рамках розуміння неможливості швидкого вирішення проблем подолання диспропорцій у їх розвитку.

Усвідомлення високого ступеня впливу і навіть первинності політичної природи західноєвропейського інтеграційного процесу допомагає краще зрозуміти очевидне протиріччя між економічною доцільністю взаємодії деяких західноєвропейських держав, просторовою конфігурацією регіональної інтеграції в ЄС і концептуальними розробками та пропозиціями вчених.

Еволюція системи відносин в ЄС стосується і ступеня економічної свободи та політичного маневрування усередині та зовні ЄС. У зв'язку з масштабністю міжнародних трансформвань змінилися загальна парадигма європейської політики, стимули та мотиви інтеграції. Для європейського “центру сили” важливими лишаються внутрішні фактори, а з перевагою лівих в національних органах влади підсилюється саме їх роль. Часом спостерігається ослаблення тенденцій євроцентризму в політиці провідних держав ЄС, хоча і з різних причин.

У свою чергу, скажімо, Швеція та Фінляндія, маючи традиційні відносини з країнами Балтії, розраховують на ЄС у творенні належної інфраструктури в субрегіоні. Завдяки північним впливам Латвія, Литва та Естонія зуміли отримати статус асоційованих членів ЄС.

Балтійський регіон – це найяскравіший зразок поєднання зусиль посткомуністичних і розвинутих ринкових господарств, що робить його особливо привабливим для реалізації національних інтересів України. Разом з тим, тут активно розвиваються субрегіональні та міжміські відносини, зв'язки між Торговими палатами, різними соціальними і культурними організаціями. Визнавши особливу важливість процесів у цьому регіоні для загальноєвропейського економічного, політичного і культурного процесів, Європейська Комісія 1996 року прийняла і опублікувала “Балтійську Ініціативу”, що включає в себе цілий комплекс спільних цілей і намірів, головним з яких є оптимізація входження країн регіону в Європейський Союз.

У часи холодної війни політично саме Балтійське море та держави балтійського регіону де-факто були розколоті на три частини: німецьку, котра з урахуванням членства ФРН у ЄС орієнтувалась на Західну Європу; скандинавську (Данія, Швеція, Норвегія і Фінляндія), що переважно брала курс на альтернативний варіант інтеграції в рамках північної кооперативної операції; східну, яка діяла в контексті загальної політики СРСР, переважно базованої на обов'язковості існування “залізної завіси”.

З падінням Берлінського муру Балтика почала перетворюватися у внутрішню водоймище загальноєвропейського економічного регіону, а балтійські держави, представлені в Раді країн балтійського регіону, взяли інтеграційний курс в рамках стратегії “різних швидкостей”, що базується на принципах повного прийняття ринкової економіки і ліберально-демократичних цінностей. Чотири його національних актори вже стали членами ЄС. Відтак, сьогодні на територіях країн регіону, що входять до ЄС, мешкає вже половина прибалтійського населення. Крім того, деякі країни співпрацюють з ЄС на рівні єврорегіонів; Польща, Естонія, Латвія та Литва мають базові угоди з ЄС, а Російська Федерація – угоду про партнерство. Безумовно, важливість Балтики як єврорегіону зміцнюватиметься, а Європейський Союз приділятиме їй дедалі більше уваги з огляду на вже заявлене розширення ЄС, в тому числі й за рахунок вступу Польщі та Естонії.

В рамках балтійської мережі професіональних спілок особливе місце відведено Декларації балтійської політики ЄС. Її головний зміст і мета – реформування європейських структурних фондів, полегшення передачі ноу-хау, кооперування зусиль міжнародних експертних і

дослідницьких груп, узгодження позицій більш і менш розвинених претендентів на членство в ЄС, політична підтримка професійних спілок цих країн, з тим щоб вони почали відігравати таку ж роль, як, скажімо, в скандинавському регіоні чи в Німеччині.

Країни Скандинавії, будучи найбільш розвинутою частиною європейської Півночі, створили свою власну модель трансрегіональної співпраці.

У Фінляндії з подання вчених сприяли розвитку соціальної сфери не на рівні регіону, а на рівні селища. Таким чином, у цій країні маємо справу з проходженням інтеграції на принципі “знизу”. Такий підхід сприяє вирішенню багатьох гуманітарних питань, в тому числі й етнічних. Так, у Фінляндії в 63-х комунах шведська мова є першою чи другою офіційною мовою. На демократичних засадах діє шведська політична партія, до того ж представлена в парламенті.

Специфіка норвезького підходу до інтеграції в ЗЄ була закладена у відомій концепції “планування саморозвитку регіону” вченого Тайгена Х., яка опиралась на ідею захисту місцевого виробника та меншин Півночі. Букве Оддбйорн продовжив наукові традиції Тайгена Х. в дослідженні локальних проблем в глобальному контексті¹⁹.

Акторами транскордонної співпраці згідно з класифікацією ЄС можуть бути місцеві та регіональні адміністрації, соціальні партнери, екологічні та культурні асоціації, місцеві підприємці, освітні заклади, технологічні центри, наукові парки, торгові палати. Тут частіше вступають в дію цільові програми прямої транскордонної кооперації неофіційного характеру. Таким, наприклад, є проект, що здійснюється прикордонними адміністраціями Німеччини та Данії у рамках програми Інтеррег-1. Аналогічна програма забезпечує співтовариство на кордонах Німеччини, Франції та Швеції²⁰.

Проте в скандинавських країнах питання трансрегіональної співпраці регулюються й на рівні Конституцій. Так, Конституція Данії визначає незалежність муніципалітетів у вирішенні відповідних питань, а Акт місцевого врядування №615 від 1995 р. передбачає два рівні місцевого самоврядування і їх компетенцію, знімаючи заборони щодо членства в міжнародних асоціаціях. Відтак, органи місцевого самоуправління можуть утворювати свої асоціації, які не є органами влади і діють за нормами приватного права. Дозвіл центру на участь у транскордонній співпраці необхідний лише при організації спільних фінансових інститутів²¹.

Конституція Норвегії, країни-учасниці Конвенції з питань транскордонного співробітництва, а також норвезький Акт місцевого са-

моуправління визначають дворівневу систему місцевого самоуправління. Проте муніципалітети Норвегії мають отримувати дозвіл центральних органів на участь у прикордонній співпраці²².

Досвід країн в розвитку трансрегіональної співпраці сприяв появі в цьому регіоні субрегіонів. Ще в 1952 році було створено так звану Північну Раду. Вона об'єднує Данію, Ісландію, Норвегію, Швецію, Фінляндію. Більше того, має місце повноправне правове забезпечення, включно з використанням принципу розподілу властей. В межах Ради, скажімо, діє Парламент Північної Європи.

В утворенні Скандинавського Союзу приймають участь різні актори, в тому числі і об'єднання меншини – самі та лапі, які займаються переважно рибальством та розведенням оленів. У рамках Скандинавського Союзу у 1977 році було укладено угоду між Скандинавськими країнами (Данією, Фінляндією, Норвегією та Швецією) про можливість надання особливої додаткової компетенції місцевим органам влади у прийнятті рішень з питань прикордонних відносин²³.

В 90-і роки на півночі Європи було утворено декілька регіонів міждержавного співробітництва – Раду держав Балтійського моря, Арктичну Раду та Баренцеву Євро-Арктичну Раду (БЄАР). На необхідність створення останньої було наголошено під час конференції Організації Європейських Арктичних націй (січень 1993) для заміни ідеології конфронтації на партнерство, а також сприяння відновленню давніх відносин.

Тодішній міністр закордонних справ Норвегії Т. Стольтенберг наголосив, що угода знаменує початок остаточного розв'язання проблем співробітництва у регіоні, який має тисячолітню історію міждержавних добросусідських відносин. Рада дозволила спільні проекти прикордонної співпраці з представниками місцевих органів влади у арктичному регіоні Росії, Норвегії. Ініціатива була підтримана ЄС за програмою Асоціації Європейських прикордонних регіонів LACE – Nordic. Згідно з нею забезпечується підтримка мережі єврорегіонів на півночі Європи за участю регіонів Данії (у п'яти регіонах), Норвегії (шість єврорегіонів), Північної Німеччини (три єврорегіони), Швеції (вісім єврорегіонів), Фінляндії (сім єврорегіонів), Північно-Західної Росії (три єврорегіони) та Балтійських країн (Естонія – один єврорегіон)²⁴.

Завданням БЄАР згідно Киркенеської декларації, яка тут заклала правову базу регіонального будівництва, є налагодження співробітництва народів країн, що прилягають до Баренцевого моря для сприяння економічному розвитку й освоєння природних багатств

в дусі принципів й рекомендацій Конференції в Ріо-де-Жанейро й Конференції ООН по довкіллю та розвитку. Згідно програми діяльності БЄАР, розробленої на період до 2003 р. Рада має слугувати форумом для двостороннього та багатостороннього співробітництва в сфері економіки, торгівлі, науки й техніки, туризму, довкілля, інфраструктури, освіти й культурного обміну, а також проектів по покращенню умов життя людей в важких умовах Півночі.

Розвиток корінних народів Півночі в рамках БЄАР стає одним з найважливіших напрямів транснаціональної регіональної взаємодії²⁵.

Рада з питань Євро-Арктичного Баренцового регіону (БЄАР) є форумом міністрів, які обговорюють проблеми охорони навколишнього середовища, інвестування промисловості та розвитку туризму. Більше того, представники місцевих органів влади й корінних народів (ненців, саамів, вепсів) у арктичному регіоні Росії, Норвегії, Фінляндії мають можливості для розробки регіональних проектів.

Транснаціональний характер співробітництва дозволяє розглядати проблеми цих народів об'єктивно, бо виключає суб'єктивні фактори у проведенні і сприйнятті регіональної політики як з боку національних еліт, так й федерального центру.

Політична практика субрегіональних утворень породила певний дискурс.

Російська вчена І. Белобородова досліджує діяльність Ради БЄАР і вважає, що Рада може виступити як сила, котра має реальні шанси на об'єднання зусиль країн регіону по екологічному захисту Півночі навіть у випадку активізації використання цього багатства. Однак всі екологічні проекти повинні проходити кваліфіковану експертизу з точки зору інтересів корінних народів.

Так, російський дослідник К.Воронов вказує на реальність утворення особливого "північного блоку" (чи малих країн за типом "групи Осло" у передвоєнній Лізі Націй) в ЄС²⁶.

Проблематику північних народів Європи досліджує російська вчена І. Белобородова. Проаналізувавши діючі підходи до вирішення проблеми аборигенів Півночі (патерналістський, протекціоністський, демократичний), вчена зазначила, що основою реалізації інтересів для корінних народів всієї європейської Півночі є наявність там міжнародних структур, які мають досвід вирішення соціальних, культурних, політичних й інших проблем аборигенного населення силами неурядових організацій. Зокрема, такими, як Союз саамів, Арктична рада.

Російський аналітик М. Лютікова вивчає особливості ділового партнерства країн Скандинавії з Росією на досвіді взаємодії міст – побра-

тимів (Лулео й Мурманськ, Петербург й Стокгольм). М. Лютикова стверджує, що зараз практично не має жодної крупної фінської компанії, яка б не мала сумісного підприємства з російськими партнерами. А такі шведські концерни, як “Тетра-Лаваль”, “Сканска” і Ей Бі Бі, створили по декілька російсько-шведських підприємств.

Російський вчений М. Заливський (Архангельськ) досліджує “концепцію “Північного виміру” (ПВ). Цей вчений вважає, що ідея ПВ вибудовує нову архітектуру міжнародної економічної та політичної інтеграції.

До того ж висновку прийшов й вчений М. Заливський (РФ), дослідивши досвід участі Архангельської області (РФ) в Баренц – регіоні, де разом з регіонами Фінляндії йде прокладка транспортних коридорів, а з регіонами Швеції йдуть переговори про заключення контракту про пиломатеріали²⁷.

Російська вчена Є. Сиченкова (Мурманськ), розглядає міжнародне співробітництво в районі Баренцового моря як ланку європейського процесу регіоналізації.

Шведський вчений Г. Лассінантті аналізує аспекти теорії й практики ПВ. На його думку ПВ – це новий порядок денний для співробітництва в дусі “м'якої” безпеки й партнерства між Росією, Північними країнами й Європою”. Загальною метою ініціатив типу ПВ, на його думку, є заміна “жорсткої” безпеки часів “холодної війни”, яка забезпечується збройними силами, режимом “м'якої безпеки, інструментами досягнення й підтримання якої є різні форми й формати транснаціонального регіонального співробітництва. В плані відношень скандинавських країн й Росії політика ПВ покликана сприяти розвитку взаємовигідних контактів на рівні місцевих органів, вирішенню місцевих проблем прикордонних регіонів. Важливим моментом зближення Сходу й ЗС по її північній горизонталі повинні стати зникнення культурних й психологічних бар'єрів між їх громадянами, оптимізація норм і правил туристського обміну, гуманне вирішення “міжкордонних” цивільних проблем.

В травні 2000 р. Л. Лассінантті обговорював проблеми БЄАР з колишнім міністром іноземних справ Норвегії Т. Столтенбергом, якого називають фактичним засновником цього об'єднання. Тому погляди відомого вченого заслуговують на увагу.

За словами шведського вченого, БЄАР відрізняє те, що робота в ній йде на двох рівнях – державному й регіональному. Така модель дозволяє децентралізовану співпрацю, що залучає широкий спектр акторів.

Сам экс-міністр Норвегії Т. Столтенберг вважав, що інтеграція й регіоналізація є найбільш важливими процесами в Європі.

В умовах побудови відкритого суспільства та реформування економіки для України особливо важливим є вироблення та здійснення державної регіональної політики. Слід зважати на те, що еволюція країн ЗС підтверджує особливе значення в інтеграційних процесах державного стимулювання локальних механізмів самозабезпечення та самоврядування.

Лишається дієвим заклик 1989 року німецького соціал-демократа О. Лафонтена, що тільки за “Європою регіонів” має і може прийти “Європа вітчизн”. Не об'єднання національних держав за ознакою захисту вузьких інтересів, а соціальне, економічне та культурне зрощення регіонів в обхід державних кордонів означало б рішучий прогрес європейської інтеграції”²⁸.

Взаємодія і взаємопереплетення цих двох шляхів розвитку – до поглиблення і поширення – призводять до певних труднощів та суперечностей, що стимулює ЄС до розробки ефективних моделей територіальної і просторової політики. Так, Асамблея Європейських регіонів для своїх цілей нещодавно запропонувала визначення регіону як територіальної одиниці, що є наступною після рівня держави, зі своєю системою самоврядування”.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Daniels B.N. Barbe, Siegel B. Experience and Potentials for Community – Based Development / Expanding the Opportunity to Produce. – Edited by B. Daniels. – Washington, DC: Corporation for Enterprise Development, 1981. – P. 12-45.
- ² Див.: Шишков Ю.В. Геоэкономика: неустойчивая “гексагональная федерация” или все более целостная глобальная система? // Восток. – 1998. – №1. – С.10-21.
- ³ Див.: Неклесса А.И. Постсовременный мир в новой системе координат // Восток. – 1997. – №2. – С.35-50.
- ⁴ Eckstein H. A culturalist theory of political change // American Political Science Review. – 1989. – N82 (September). – P. 789-804.
- ⁵ Див.: Examples of good practice of transfrontier cooperation concerning members of ethnic groups residing on the territory of several states // Transfrontier cooperation in Europe. – 1996. – N5.

- 6 Див.: Schuman Klaus, Transfrontier Cooperation as an Integral Part of European Cooperation and Integration / Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. – Prague. Budapest. New York. Kosice: Institute for East West Studies, 1996. – P.11-29.
- 7 Ткач О.Е. Регіон у системі міжнародної конкуренції / Матеріали Всеукраїнської наукової конференції "Регіон у системі нових економічних і правових відносин. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 1998. – С. 144-149.
- 8 Див.: Gendarme R. Les problemes économique des regions frontières européennes. – Revue économique. – Paris, 1970. – №6. – P. 890-917.
- 9 Див.: Gundlach Erich, Hiemenz Ulrich Langhammer, Nunnenkamp Peter, Regional Integration in Europe and its Effects on Developing Countries. – Tubingen: Mohr, 1994.
- 10 Monti Mario, Proportionality: a guiding principle for internal market // Frontier-free Europe. – 1995. – N9. – P.7-8.
- 11 Sturmer M. What comes after the Pax Americana? // Swiss Review of World Affairs. – Zurich. – 1994. – N10. – P. 103-128.
- 12 Ландабасо А. К вопросу о теории регионального развития // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – №3. – С. 137.
- 13 Див.: Бродель Фернан. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV – XVIII ст.: Перек. з франц. – К.: Основи, 1998. – Том 3.: Час світу.
- 14 Hudak Vasil, Transfrontier cooperation as an integral part of European cooperation and integration / Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. Prague. Budapest. New York. Kosice: Institute for East West Studies, – 1996. – P.1-10.
- 15 Дікарев О.І., Гаврилко П.П. Транскордонне співробітництво: аспекти міжнародних відносин, права, економіки. – Ужгород: Патент, 1999. – С. 43-45.
- 16 Див.: Дергачев В.А. Геополитика. – К.: ВИРА, 2000.
- 17 Goldgeier M., Fault Mc. A tale of two words: Core a periphery in the post-war cold era // International Organization. Stanford. – 1998. – Vol. 46. – N2. – P. 467-491.
- 18 Аванесова Г.А. Региональное развитие и модернизация // Восток. – 1999. – №2. – С. 42.
- 19 Bukve Oddbjorn, Local Economic Development Practices in Norway: Response to Economic Need or Institutional Product? / Local Economic Development. Initiatives and International Trends. – Edited by Norman Walzer. – Colorado. Oxford: Westview Press, 1998. – P.103-125.
- 20 EU Regional Development Studies International and Crossborder Cooperation in Europe. – Brussels, 1994. – Vol. 10. – P. 2-46.
- 21 Див.: Structure and operation of local and regional democracy. Denmark. – Council of Europe Publishing, 1997.
- 22 Structure and operation of local and regional democracy. Norway. – Council of Europe Publishing, 1997. – P. 61-69.
- 23 Levrai Nicolas, Legal aspects of transfrontier cooperation // Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe. – Prague. Budapest. New York. Kosice: Institute for East West Studies, 1996. – P.30-63.
- 24 Border regions by country // <http://boreas.ifg.dk/indexcountry.html> – P. 3.
- 25 Taylor P.J. Embedded statism and social science: opening up to the new space // Environment and planning. – 1996. – N11. – P.17-24.
- 26 Воронов К. В. Четвертое расширение ЕС: тормоз или стимул интеграции? // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – №8. – С. 89.
- 27 Гришин И. От скандинавистики к нордистике? (XIV конференция по

- изучению Скандинавских стран и Финляндии) (2002 г.) // МЭМО. – 2002. – № 3. – С. 21.
- ²⁸ Лафонтен Оскар. Общество будущего. Политика реформ в изменившемся мире: Пер. с нем. – М.: Международные отношения, 1990. – С. 115.
- ²⁹ Border regions and European spatial development perspective, ESDP. A statement on the session: Border regions ESDP. Berlin 20- th February 1999 // <http://www.Lace/dk/Lacensf/581b> – 8 p.

Надійшла до редакції 23.12.2002